

תקציר

אורוגואי: מהדמוקרטיה לאוטוריזם של טררה ובחזרה

מאיר יקטר

התפתחותה הפוליטית של אורוגואי היתה יוצאת דופן ויחודית במינה ביבשת הלטינו-אמריקאית עד שנות ה-70 כאשר הצבא תפס את השלטון בדומה למה שהתרחש במדינות השכנות. עבודה זו עוסקת בתהליך הדמוקרטיזציה באורוגואי שהחל עם נשיאותו הראשונה של חוסה בטגיה אי אורדונייס (José Batlle y Ordoñez) ב-1903, תהליך שביטל את המשטר הנשיאותי הנבחר הריכוזי, הביא להפסקת המאבקים המזוינים כדרך לפתרון פוליטי, וכל זאת במסגרת המודרניזציה ההדרגתית של החברה האורוגואאית, על הרווחה החברתית שהייתה מקופלת בה. המחקר מתמקד במיוחד בשני נושאים שהלכו והתגלו לנו כחשובים ביותר בתהליך זה: האחד הוא התהוותה של תודעה פוליטית דמוקרטית כפי שהלכה ונגזרה מהפרקסיס הפוליטית. השני, כינונה של חוקה חדשה ב-1918, שמעבר למגבלותיה השונות והרבות, הביאה לקיומן של בחירות תדירות למוסדות פוליטיים שונים (נשיאות, ממשלה, סנט במועדים שונים) וקבעה מאין ריטואל שהביא לפריחתו של השיח הפוליטי, לדיונים, ויכוחים, מאבקים מעל דפי העיתונים, מעורבות, השתתפות פעילה, וכמובן הצבעה, שכמעט לא פסקו לרגע. המוסדות הפוליטיים והתודעה הפוליטית הדמוקרטית העממית, יחד עם אידיאולוגיה ומדיניות של רווחה חברתית שהייתה נחלת הבגייזים, וההרחבה המתמדת של זכות הבחירה, היו מכריעים באותו תהליך שהצליח להביא את השחקנים, דהיינו, שתי המפלגות הפוליטיות המסורתיות, לראות את הזולת כיריב ולא כאויב, ואת הדמוקרטיה כמחליפתה של זירת הקרב. כמובן שכל זה במסגרת הנסיבות הכלכליות החברתיות שהיו נחלת התקופה ושזכו למחקרים לא מעטים בהיסטוריוגרפיה האורוגואאית. כמו כן, מן הראוי לציין את שיתוף הפעולה – תוך מאבקים קשים – של

האופוזיציה (ה"בלנקוס") שהגבירה את כוחה וראתה את האפשרות להגיע לשלטון בזירה הדמוקרטית כממשית ומתקרבת כפי שקרה בשנות העשרים. סוגיה נוספת המאפיינת את מחקרנו היא ההתמקדות המיוחדת באותן השנים אשר היו למבחן חוסנה של הדמוקרטיה האורוגוואית בעת המשבר הכלכלי העולמי של שנת 1929 וההפיכה אשר שמה קץ לחוקה הבטגייסטית, כאשר הנשיא טררה ב- 1933 פיזר את הפרלמנט וקיים משאל עם לביטולה של החוקה הקיימת.

העבודה מתחלקת לשלושה חלקים, כאשר הפרק הראשון עוסק בפעילותו ואישיותו של חוסה בטגיה אי אורדונייס ומשנתו ה"בטגייזם" (Batllismo). החלק (הפרק) השני עוסק בתהליך מיסודה של המערכת הפוליטית הדמוקרטית ובפרקסיס הפוליטית, אשר ממנו הלכה והתוותה התודעה הפוליטית הדמוקרטית. בחלקו השלישי, הכולל את הפרקים שלוש, ארבע וחמש, המחקר מתמקד במיוחד בשנים בהן הישגיה של הדמוקרטיה הועמדו במבחן לאחר פרוץ המשבר הכלכלי העולמי של 1929, ובעת ביצועה של ההפיכה על ידי הנשיא המכהן גבריאל טררה (Terra) ב- 1933.

התהליך הדמוקרטי, שהחל בראשית המאה ה- 20 יהפוך במרוצת הזמן לאחד ממאפייני זהותה של אורוגוואי. עד תחילתו של תהליך זה אורוגוואי סבלה ממלחמות אזרחים תכופות מאז זכתה לעצמאות ב- 1828. שני מחנות עיקריים, "הקולורדוס" (האדומים) וה"בלנקוס" (הלבנים), המונהגים על ידי מנהיגים אזוריים, המכונים "קאודיליו" (caudillo), נאבקו על השליטה במחוזות השונים של המדינה, ומנעו בכך את התבססותו של שלטון מרכזי ריבוני, יציב ומוכר, שישלוט על הטריטוריה הלאומית כולה, ופגעו ביכולת התגבשותה של מערכת פוליטית תקינה. אוירה מלחמתית תמידית זו הופסקה בתקופת "המיליטריזם", שנמשכה בין השנים 1876-1886,

III

שבה המדינה נשלטה על ידי גנרלים, שביד רמה יצרו אוירה של שקט ואף נסו לקדם את הפתוח של המדינה בתחומים שונים.

בסוף המאה ה-19 שני המחנות הגדולים, שמהם צמחו שתי המפלגות הגדולות, מפלגת ה"קולורדוס" וה"מפלגה הלאומית" ("בלנקוס" לשעבר), הגיעו להבנות בדבר חלוקת השליטה הפוליטית הטריטוריאלית על המדינה. על פי חלוקה, זו ה"קולורדוס" שלטו בעיקר בעיר הבירה מונטוידאו, היות והיא היתה המפלגה ההגמונית שהחזיקה ברסן השלטון המרכזי מאז עצמאותה של אורוגוואי, ואילו ה"מפלגה הלאומית" שלטה על חלק ניכר מהמחוזות בפנים הארץ.

אך למרות ההתפתחויות הפוליטיות בשליש האחרון של המאה ה-19, התגובה האלימה נותרה עדיין אמצעי לפתרון מחלוקות פוליטיות. קאודיליו בשם אפריסיו סרביה (Saravia) מה"מפלגה הלאומית" פתח בהתקוממות מזוינת ב-1904 נגד הנשיא הנבחר חוסה בטגיה אי אורדונייס. הרקע למלחמת האזרחים, שנסתיימה בתבוסתו ובמותו של סרביה, היה החשש מתפיסתו הליברלית והדמוקרטית של הנשיא, ומכוונותו ליישם מדיניות רפורמית בכל התחומים, שבסופו של דבר תביא לביטולן של ההסכמות בין שתי המפלגות הגדולות, ובעיקר חלוקת השליטה הטריטוריאלית.

הבטגייזם היתה תפיסה אידיאולוגית פוליטית ליברלית דמוקרטית ודוגלת בצדק חברתי, שמטרתה לחולל שנוי במבנה המדיני והכלכלי המסורתי של אורוגוואי. כתנאי להגשמת רעיונותיו, חוסה בטגיה אי אורדונייס דגל בתהליך מודרניזציה מקיף, והאמין שהפנמתה של תרבות פוליטית חדשה יכלה להתממש אך ורק מתוך הבטחה והמשך של ההליכים הדמוקרטיים, דהיינו, מתוך הפרקסיס הפוליטי. על כן, דרכו היתה רפורמיסטית ופשרנית ולא מהפכנית. המודרניזציה הטכנולוגית והכלכלית כמטרה עוררה תמיכה רחבה של המערכת הפוליטית וגופים כלכליים, לעומת זאת, האטטיזם, שהוה חלק אינטגרלי בתפיסה הבטגייסטית בישום מדיניותו הכלכלית והחברתית, זכה להתנגדות נמרצת מצד השמרנות הפוליטית והכלכלית.

אכן, שלטונו של בטגיה אי אורדונייס בשתי כהונותיו (1903-1907; 1911-1915) היווה אבן דרך בהיסטוריה האורוגואית, כשהמשך התפתחותה של המדינה תהיה שונה לחלוטין מכפי שהיתה לפניו. מאמציו של בטגיה אי אורדונייס יוקדשו לשנוי יסודי של המציאות הפוליטית, הכלכלית והחברתית אל עבר אורוגואי מודרנית ודמוקרטית, שבה הפרקסיס הפוליטי הדמוקרטי יבוא במקום השימוש ברובים, ובכך עוסק חלקו הראשון של המחקר.

החלק השני של המחקר עוסק בתהליך כינונה של החוקה הבטגייסטית החדשה החל מ-1916, שתביא להקמת משטר חדש בשם "קולחיאדו" (Colegiado), במהלך כהונתו של הנשיא פליסיאנו ויארה (Viera), יורשו של בטגיה אי אורדונייס. גרסתה הסופית של החוקה שהובאה לאישור ב-1918, ופרטה את עקרונות המשטר החדש, היתה תוצאה של משא ומתן וויתורים מצדו, ולכן היתה שונה מגרסתה הבטגייסטית המקורית הרדיקלית יותר. ובכך באה לידי בטוי מדיניות הפשרה של בטגיה אי אורדונייס למען קידומה של הדמוקרטיה. החוקה עודדה בעקרונותיה את השיח הפוליטי ואת הפולמוס הציבורי, שהעיתונות הפוליטית המאוד מפותחת היתה אמצעי מרכזי בו. על פי מבנה המשטר החדש, הרשות המבצעת הורכבה מנציגי הכוחות הפוליטיים הגדולים (שתי המפלגות המסורתיות) על פי כוחם היחסי, והנשיאות הועברה בתורנות מדי שנה ושנה בין נציגי מפלגת הרוב. משטר ה"קולחיאדו" החדש התבסס על בחירות תכופות מדי שנה למוסדות השלטון השונים, שתרמו להגברת המעורבות הפוליטית של האזרחים הן ברמה הפורמלית, באמצעות ההשתתפות בבחירות, והן ברמת הפעילות הפוליטית המפלגתית. יחד עם זאת, יש לציין שבשלב הזה עדיין זכות ההצבעה לא כללה את כל האוכלוסייה.

התמורה הפוליטית שחולל הבטגייזם הפכה את האויב ליריב פוליטי. עם זאת, אחת התוצאות הבלתי צפויות היתה הגברת כוחה של ה"מפלגה הלאומית", מה שהגביר את ההתנגדות השמרנית לרפורמיזם הבטגייסטי בתוך ומחוץ למפלגתו של בטגיה אי אורדונייס, כך שכהונתו של ויארה הקולורדו (1915-1919) התאפיינה בניסיונו לעצור את המשך ישומו ומכונה תקופת "הבלימה".

שנוי החוקה והמשטר גם אפשרה לשנות את היחסים הפוליטיים בין הגופים השונים שהיו אופוזיציה להנהגות הרשמיות של המפלגות. הן ב"קולורדוס" והן ב"מפלגה הלאומית" נוצרו פלגים שונים, כך שבתוך ה"קולורדוס" התגבש פלג שמרני חזק אנטי בטג'יסטי, ואילו ב"מפלגה הלאומית" התגבש פלג בעל נטיות ליברליות וחברתיות. תופעה זו הביאה להתפתחות המימד הפוליטי הבין-מפלגתי והמימד הפנים מפלגתי, שיצרו שיתוף פעולה מזדמן בין פלגים קרובים של שתי המפלגות השונות, מצב שבעבר היה בלתי אפשרי בשל הקנאות המתנאית. במהלך שנות העשרים, התרבות הפוליטית הדמוקרטית הלכה והשתרשה במערכת הפוליטית ובציבור הרחב, אבל גם עלו קשיי תפקודו הבלתי יעיל של משטר ה"קולחיאדו", כמו למשל קיומן של הבחירות התכופות.

חלקו השלישי של המחקר עוסק בתוצאות המשבר הכלכלי העולמי בסמוך למותו של חוסה בטג'יה אי אורדונייס באוקטובר 1929 והשלכותיו החברתיות, ובהפיכה שבצע הנשיא טררה ב-1933, אשר פזר את הפרלמנט ובטל את משטר ה"קולחיאדו". שני המאורעות הללו העמידו במבחן את הדמוקרטיה האורוגואית, שצמחה בשלושת העשורים האחרונים, ואנו מתמקדים בהם בצורה מיוחדת בשלש הפרקים האחרונים של עבודתנו. על פי טענתנו, בתקופה זו באה לידי בטוי מידת הפנמתה של התרבות הפוליטית הדמוקרטית, כך שבצורה פרדוקסאלית השפיעה על אופיה, בצועה והשלכותיה של ההפיכה. עם סיום ארבע שנות כהונתו הפורמלית של הנשיא טררה ב-1938 לאחר קיומן של בחירות, אורוגואי החלה לשוב מחדש אל המסלול הדמוקרטי התקין באופן הדרגתי תחת נשיאותו של יורשו אלפרדו בלדומיר (Baldomir) (1938-1942), כשבמהלך חזרה זו הבטג'יזם יתחזק והחוקה תוקנה שוב כדי לבסס ולחזק את הדמוקרטיה.

עם שובה של הדמוקרטיה המלאה אל כנה, המערכת הפוליטית האורוגואית הייחודית והתרבות הפוליטית הדמוקרטית שצמחו והופנמו תחת הבטג'יזם, הפכו את התפתחותה של אורוגואי לשונה מאוד מאלו של ארצות אחרות ביבשת הלטינו אמריקאית באותה עת.